

Małgorzata Harbanowicz

Od Shire do polskich pól. Fenomen literacki i kulturowe oddziaływanie *Hobbita* J.R.R. Tolkiena

Słowa kluczowe: recepcja wydawnicza, *Hobbit*, J.R.R. Tolkien, literatura fantasy

Key words: publishing reception, *The Hobbit*, J.R.R. Tolkien, fantasy literature

Wprowadzenie

Recepcja wydawnicza jest procesem związanym z odbiorem i interpretacją publikacji przez czytelników oraz środowiska literackie i kulturowe. Jest to niezwykle ważny aspekt funkcjonowania literatury, który wpływa na sposób, w jaki dzieło literackie jest postrzegane i odbierane przez czytelników. Tak więc wpływ na odbiór ma nie tylko sama treść, ale także inne elementy, jak nośnik i uprzyśtępnienie tekstu czytelnikowi (Skalska-Zlat i Żbikowska-Migoń, 2017, s. 202). Dlatego w kontekście literatury fantasy interesujący okazał się wpływ na polską kulturę jednego z najsłynniejszych autorów, którego dzieła cieszą się niesłabnącą popularnością, Johna Ronalda Reuela Tolkiena. Jego powieść *The Hobbit: There and Back Again* po raz pierwszy została opublikowana w 1937 roku i od tego czasu zyskała status kultowej książki zarówno na świecie, jak i w Polsce.

Badacze i krytycy literaccy rozpatrują *Hobbita* J.R.R. Tolkiena z różnych perspektyw. Najczęściej badacze skupiają się na książce jako na lekturze szkolnej, analizując ją pod względem literackim, edytorskim czy aksjologicznym. W innych pracach badane są np. tłumaczenia, aspekt dydaktyczny książki lub analizowane są wybrane wydania (m.in. Baumann, 2021; Wójcicka, 2020; Rogoż i Studnicka, 2020).

Celem artykułu było zestawienie ilościowe wszystkich polskich edycji *Hobbita*, które ukazały się w Polsce od 1960 do 2023 roku, oraz omówienie tych, które w jakiś sposób wyróżniły się na tle wszystkich wydań. W naszym kraju wydania tej książki podjęło się z początku tylko jedno wydawnictwo, Iskry, na kolejne trzeba było czekać aż do 1997 roku. Co istotne, w Polsce *Hobbit* zagościł na stałe w kulturze popularnej. Pojawiło się wiele elementów i czynników niezwiązanych ściśle z obiegami wydawniczymi, ale powstałych po premierze polskiego wydania dzieła Tolkiena.

W pracy zawarto tabelę z opracowaniem własnym wszystkich polskich wydań książki, wliczając w to dostępne na rynku audiobooki i e-booki. Następnie skupiono się na pierwszym wydaniu polskim, z 1960 roku, przechodząc przez najbardziej wyróżniające się wydania i kończąc na śląskiej edycji z roku 2023. Ostatnią część artykułu poświęcono książkom, które polscy wydawcy postanowili wydać po ekranizacji powieści, oraz elementom pozawydawniczym – wszelkim przejawom wpływu książki na kulturę polską.

W pracy zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa (zebrano i zinterpretowano literaturę dotyczącą recepcji wydawniczej *Hobbity*, w tym recenzje, stworzono syntetyczno-analityczną relację z dotychczasowego stanu badań w zakresie podejmowanego tematu), a także użyto metody bibliograficznej do sporządzenia spisu wszystkich wydań książki w Polsce.

Recepcja wydawnicza *Hobbity* w naszym kraju jest interesującym przykładem na to, jak literatura fantastyki, będąca pierwotnie niszową, stała się kulturowym fenomenem, popularyzując ten gatunek i otwierając drzwi innym dziełom fantastycznym wchodzącym na polski rynek. Sześćdziesiąt cztery lata po polskiej premierze książki *Hobbit* wciąż jest obecny w polskiej kulturze – nie tylko jako jedna z lektur szkolnych, z którą zapoznać się muszą dzieci szkół podstawowych, ale także jako powieść, która inspiruje czytelników nie tylko literacko (tworzenie wiosek hobbitów, utworów muzycznych inspirowanych książką, komiksów itp.).

Analiza ilościowa

Hobbit J.R.R. Tolkiena wielokrotnie pojawiał się na polskim rynku wydawniczym w różnych edycjach i formach. Zgodnie z raportami Biblioteki Narodowej na temat stanu czytelnictwa Tolkien nadal jest jednym z najpoczytniejszych autorów, chociaż, w stosunku do poprzednich lat, zainteresowanie nim nieco osłabło (Zasacka i Chymkowski, 2022, s. 43). Z badań czytelniczych młodzieży szkolnej można się dowiedzieć, że *Hobbit* był jedną z nielicznych książek, która przeplata dwa obiegi czytelnicze – szkolny i spontaniczny. Chociaż książka jest jedną z lektur w szkole podstawowej, dzieci i młodzież chętnie po nią sięgają w wolnym czasie. Wśród badanej młodzieży aż 12% chłopców zadeklarowało, że była to jedna z książek, którą czytali w ciągu ostatniego roku (Zasacka, 2020 s. 110). Nie dziwi więc liczba wydań pierwszej książki Tolkiena na rynku polskim. Na podstawie informacji z katalogu Biblioteki Narodowej, katalogu NUKAT oraz kolekcji własnej sporządzono zestawienie wszystkich wydań *Hobbity* (tabela 1).

Tabela 1

Polskie wydania Hobbita

Wydawnictwo (forma)	Rok	Tłumacz	Inne informacje
1	2	3	4
Iskry	1960	Maria Skibniewska, wiersze zawarte w książce w tłumaczeniu Włodzimie- rza Lewika	Opracowanie graficzne: Jan Młodożeniec
Iskry	1985	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Maciej Buszewicz
Iskry	1988	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Maciej Buszewicz
Iskry	1991	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Maciej Buszewicz
Iskry	1994	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 1991 r.
Iskry	1996	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 1991 r.
Iskry	1997	Maria Skibniewska	Seria: Lektura Szkolna, opracowanie graficzne: Dariusz Miroński
Atlantis-Rubicon	1997	Paulina Braiter	Projekt okładki: Alan Lee, seria: Najpiękniejsze opowieści świata
Iskry	1998	Maria Skibniewska	Seria: Lektura Szkolna, opracowanie graficzne: Dariusz Miroński
Amber	2000	Paulina Braiter	Wydanie powstałe na wydaniu z Atlantis- Rubicon, w tym samym przekładzie i z tymi samymi ilustracjami
Iskry	2000	Maria Skibniewska	–
Iskry	2002	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Maciej Sadowski
Amber	2002	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee
Libros	2002	Andrzej Polkowski	Opracowanie graficzne: Jacek Kopalski
Zielona Sowa (komiks)	2002	Maurycy Kulak	Ilustracje: David Wenzel, adaptacja tek- stu: Charles Dixon i Sean Deming
Świat Książki	2003	Andrzej Polkowski	Opracowanie graficzne: Jacek Kopalski
Iskry	2003	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Maciej Sadowski
Iskry	2004	Maria Skibniewska	–
Iskry	2004	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Iskry	2004	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Iskry	2005	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Iskry	2006	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2004 r.
Amber	2007	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee

cd. tabeli1

1	2	3	4
Iskry	2007	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Iskry	2008	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Amber	2009	Paulina Braiter	Dodruk wydania z 2007 r.
Muza (audiobook)	2009	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Iskry	2008	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Iskry (ebook)	2010	Maria Skibniewska	Seria: Lektura Szkolna
Iskry	2010	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Amber	2010	Paulina Braiter	Dodruk wydania z 2007 r.
Amber	2010	Paulina Braiter	Seria: Bestsellery do kieszeni, opracowanie graficzne: Alan Lee
Iskry	2010	Maria Skibniewska	–
Amber	2011	Paulina Braiter	Dodruk wydania z 2007 r.
Iskry	2011	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2004 r.
Amber (komiks)	2011	Cezary Frać	Ilustracje: David Wenzel, adaptacja tekstu: Charles Dixon i Sean Deming
Muza (audiobook)	2011	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Iskry	2012	Maria Skibniewska	Użyto okładki filmowej
Iskry	2012	Maria Skibniewska	Opracowanie graficzne: Andrzej Barecki
Bukowy Las	2012	Andrzej Polkowski	Projekt okładki: Michaela Sullivan, wydanie z ilustracjami J.R.R. Tolkiena, wstęp i objaśnienia Douglas A. Anderson
Amber	2012	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee
Amber	2012	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee
Amber	2012	Paulina Braiter	Użyto okładki filmowej
Muza (audiobook)	2013	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Iskry	2013	Maria Skibniewska	Użyto okładki filmowej
Iskry (ebook)	2013	Maria Skibniewska	–
Amber (ebook)	2014	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee
Amber	2014	Paulina Braiter	Użyto okładki filmowej
Iskry	2014	Maria Skibniewska	Użyto okładki filmowej
Muza (audiobook)	2015	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Muza (audiobook)	2016	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Iskry	2016	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2014 r.
Iskry	2017	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2014 r.
Zysk i S-ka	2018	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee

cd. tabeli1

1	2	3	4
Iskry	2018	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2014 r.
Iskry	2019	Maria Skibniewska	Dodruk wydania z 2014 r.
Muza (audiobook)	2019	Maria Skibniewska	Czyta: Marian Czarkowski
Iskry	2021	Maria Skibniewska	Użyto okładki filmowej
Iskry	2021	Maria Skibniewska	Użyto okładki filmowej
Zysk i S-ka	2022	Paulina Braiter	Opracowanie graficzne: Alan Lee
Bukowy Las	2022	Andrzej Polkowski	Wznowienie wydania z 2012 r. w mniejszym formacie
Silesia Progress	2023	Grzegorz Kulik	Opracowanie graficzne: Rafał Szyma
Bukowy Las	2023	Andrzej Polkowski	Wydanie z 2012 r. w miękkiej oprawie
Bukowy Las	2023	Andrzej Polkowski	Wydanie z 2012 r. w wersji kolekcjonerskiej
Iskry	2023	Maria Skibniewska	Wydanie dostępne tylko w sieci Empik

Analiza poszczególnych wydań *Hobbita* w Polsce

Wydania, które zostały wybrane do szczegółowego omówienia, zostały wyselekcjonowane na podstawie kilku kryteriów. Po pierwsze uznano, że niezbędne jest omówienie pierwszego polskiego wydania, wypuszczonego przez wydawnictwo Iskry w 1960 roku. Stanowi ono wzorec i punkt odniesienia dla kolejnych edycji, zawiera ponadto ilustracje, które, jak wykazano, mogły spowodować, iż książka ta zostanie uznana za pozycję nadającą się tylko dla dzieci i młodzieży. Drugim kryterium doboru była częstotliwość i odmienność tłumaczenia – wybrano więc do analizy wydawnictwo Amber, które podjęło się wydawania książki wielokrotnie. Omówiono także edycje z Libros/Świat Książki oraz Bukowego Lasu jako ciekawy przykład wydania dzieła Tolkiena kilka razy w niezmienionej lub jedynie lekko skorygowanej formie. Na koniec przedstawiono interesujące wydanie śląskie, które przytoczone zostało z uwagi na swoją wyjątkowość: język oraz szatę graficzną.

Tłumaczeniem pierwszej edycji *Hobbita* na polskim rynku zajęła się Maria Skibniewska, która dziesięć lat wcześniej zaczęła pracę w Wydawnictwie „Czytelnik” jako redaktor stylistyczny. Dzięki swojemu wykształceniu tłumaczyła książki z języka angielskiego oraz francuskiego. Było to trzecie tłumaczenie *Hobbita* na świecie, po Szwecji i Niemczech, wydane w tym samym czasie co holenderskie.

Wydanie, na które zdecydowało się wydawnictwo, miało poręczny format 19 na 13 cm, a do tego miękką oprawę z obwolutą. Chociaż sama okładka była czarno-biała, obwoluta przyciągała wzrok kolorowym rysunkiem, charakterystycznym dla stylu ówczesnego okresu. Cena za książkę wynosiła 25 zł.

Opracowaniem graficznym do tego wydania zajął się Jan Młodożeniec, przedstawiciel i jeden z najwybitniejszych twórców polskiej szkoły plakatu. Zajmował się on przede wszystkim grafiką użytkową i już podczas studiów realizował zamówienia dla wydawnictw, ale także tworzył plakaty filmowe, teatralne i reklamowe (Gorządek, 2016). Jednak, pomimo nazwy „szkoła”, nurt ten był niejednorodny. Niemożliwe jest jednoznaczne określenie warsztatu plastycznego jej twórców ze względu na różnorodność stylistyczną ich prac. Niektóre dzieła wyróżnia lapidarność, inne są abstrakcyjne lub przeciwnie, realistyczne. Wszystkie jednak są oszczędne w swojej formie, zwarte i treściwe. Dlatego ilustracje Młodożeńca, chociaż oddawały ducha lat 60. XX wieku w Polsce, spotkały się z krytyką i oburzeniem. Sam Tolkien w liście do Aliny Dadlez określił okładkę polskiego wydania *Hobbita* mianem „mordoresque” (Scull i Hammond, 2017, s. 812), co oczywiście miało być nawiązaniem do krainy Mordor z jego późniejszych książek. Nie można zapominać, że pierwsze wydanie *Hobbita*, z 1937 roku, miało ilustracje samego Tolkiena, chociaż pierwszy recenzent książki, młody Rayner Unwin, stwierdził: „Ta książka, z dodaniem map, nie potrzebuje żadnych ilustracji, jest dobra i powinna podobać się wszystkim dzieciom w wieku od 5 do 9 lat” (Scull i Hammond, 2012, s. 7).

Na łamach czasopisma „Literatura na Świecie” w roku 1980 ukazał się artykuł analizujący poszczególne ilustracje pierwszego wydania *Hobbita*, gdzie porównano je do opisów z książki. Autor, Michał Osęka, obszernie opisał wszystkie kontrowersyjne decyzje graficzne Młodożeńca, a jego najważniejszy wniosek był taki, że grafik każdą ilustrację „upupia i ściąga do poziomu przedszkolaka” (Osęka, 1980, s. 329–331). Podaje także w wątpliwość, czy Młodożeniec w ogóle książkę przeczytał przed stworzeniem do niej rysunków, a jeśli przeczytał, czy ją właściwie zrozumiał. Wydaje się, że dzięki tak skonstruowanym ilustracjom pierwsze wydanie *Hobbita* sytuuje dzieło w gatunku stricte literatury dla dzieci. Proste i zarazem infantylne ilustracje przemawiają do młodszego czytelnika. Ważne jest także to, że było to jedyne wydanie na polskim rynku przez dwadzieścia pięć lat.

Opracowanie graficzne Młodożeńca zyskało jednak swoich zwolenników. Chociaż oryginalne pierwsze wydanie jest trudno dostępne, istnieją firmy oferujące usługę tworzenia repliki obwoluty z grafikami artysty. Mogą także przygotować kartonowe pudełko, dopasowane do innych edycji, z dodanymi grafikami charakterystycznymi dla pierwszego polskiego wydania *Hobbita*.

Pierwsze wydanie doczekało się dosyć szybko recenzji. Pierwsza z nich ukazała się na łamach „Nowych Książek” w grudniu 1960 roku. Kilka miesięcy wcześniej informacja o nowości od Wydawnictwa Iskry ukazała się w rubryce „Wydawcy informują”, gdzie zawarto także notkę o zbliżającej się recenzji, która pojawi się „niebawem”.

Pierwsza polska recenzja *Hobbita* napisana została przez profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Krystynę Kuliczkowską, historyka i krytyka literatury. Zatytułowała ona swoją opinię *Bilbo Baggins – ucziwy włamywacz*, a w dosyć krótkim tekście przytoczyła zarys historii przedstawionej w książce oraz swoją analizę utworu. Autorka recenzji zaznaczyła, że książka Tolkiena jest „opowie-

ścią wystylizowaną na »sagę« o bohaterskiej wyprawie”, „baśniową opowieścią awanturniczą”, oraz pisała o tym, że *Hobbit* „nie jest już lekturą tylko dla dzieci”, dorośli również mogą się w nią zagłębić i nią zachwycić, a jako podobny przykład podała *Kubusia Puchatka* Milne’a, którego pokochały rzesze dojrzałych czytelników. Jest to opinia przychylna, która również zapowiada przyszłą polską premierę *Władcy Pierścieni*.

Obecnie najwięcej recenzji *Hobbity* można znaleźć na stronie lubimyczytac.pl. Ponad 49 tys. czytelników serwisu deklaruje, że przeczytało książkę, a prawie 36 tys. postanowiło ją ocenić. Największa liczba czytelników dała książce 8 gwiazdek (na 10 możliwych), a sama pozycja ma średnią ocenę 7,8¹. Recenzje czytelników napływają stale, co kilka dni, niektóre są tylko jednozdaniowe, inne bardziej rozbudowane, większość jednak opiera się na słowie „polecam”, chociaż nie brakuje także opinii jednogwiazdkowych, w których użytkownicy opisują swoje rozczarowanie książką.

Z długiej listy kolejnych wydań *Hobbity* Iskier warto zwrócić uwagę na kilka pozycji: książki z opracowaniem graficznym Andrzeja Bareckiego i Macieja Sadowskiego. W przeciwieństwie do innych wydawnictw Iskry od początku stawiały na polskich twórców. Można by w tym miejscu także wymienić okładki do dwóch wydań, z 1997 (twarda oprawa) i 1998 roku (miękka oprawa), zaprojektowane przez Dariusza Mirońskiego, które ukazały się w serii Lektura Szkolna. Były one bez wątpienia skierowane do młodzieży szkolnej, ukazując Bilba jako małą, włochatą kulkę, która rusza do walki z bajkowym smokiem. Także ilustracja na wyklejce przypomina bajkę, co niejako wymusza umieszczenie tych wydań w kategorii powieści dla dzieci.

Zdecydowanie odmiennie jawiły się kolejne wydania, w tym to z 2002 roku, z okładką projektu Sadowskiego. Od książki bije biel, na środku okładki umieszczono niewielką ramkę z oczami, prawdopodobnie hobbity. Gdzieś dodano grafiki kamieni szlachetnych, takie same jak na grzbiecie, oddzielające autora od tytułu. Identyczną ilustrację dodano na czwartej stronie okładki, z jednym złotym kamieniem pod ramką. Na stronie przedtytułowej znaleźć można szkic smoka. Wydaniu, poza dwoma czarno-białymi mapami, nie towarzyszą ilustracje.

Od 2012 roku, od premiery ekranizacji, Iskry wydawały powieść z trzema wariantami okładki filmowej: Bilbo klękający, hobbit na tle Ereboru oraz w progu swojego domu.

Hobbit pojawił się także w ofercie innego dużego wydawnictwa, Amber, w tłumaczeniu Pauliny Braiter. Od początku postawiono na okładki z ilustracjami Alana Lee, jednego z najbardziej znanych artystów, którzy tworzyli do dzieł Tolkiena. Na tle wszystkich wydań *Hobbity* w Amberze najciekawiej wypada pierwsza edycja, z tzw. zielonej serii, w której wydano wiele dzieł Tolkiena i opracowania. Okładka była twarda, w kolorze ciemnozielonym, z sztywną oprawą i złotymi tłoczeniami. Za autora tego projektu uznaje się Dariusza Wiśniewskiego. I chociaż wydanie miało uchodzić za ekskluzywne, raczej obecnie jego wartość jest wysoka jedynie przez wzgląd na trudną dostępność „zielonej serii”

¹ Stan na dzień 23.01.2024.

na rynku wtórnym. Na okładce panuje chaos, zastosowano bardzo wiele różnych zabiegów: logo Tolkien Estate, złote napisy, trzy bardzo obszerne „akapity” w alfabecie elfickim, zajmujące bardzo dużo miejsca, będące jednak niezrozumiałe dla czytelnika. Jest to odmienne podejście od tego, które prezentowały Iskry, rozpatrujące książkę w kategorii lektury szkolnej lub literatury dziecięcej. Do dziś kolekcjonerzy dokonują wszelkich starań, by zbierać całą serię, w której skład wchodzi *Hobbit*.

Amber, poza swoim pierwszym wydaniem, w kolejnych latach decydowało się już tylko na okładki z ilustracjami Alana Lee lub okładkami filmowymi.

Swoje tłumaczenie powieści Tolkiena postanowiło wydać także wydawnictwo Libros, które należało do Grupy Wydawniczej Bertelsmann Media. Ich *Hobbit* ukazał się na rynku w 2002 roku, w tłumaczeniu Andrzeja Polkowskiego (później to tłumaczenie pojawia się jedynie w wydaniu Bukowego Lasu). Książka zdecydowanie wyróżnia się spośród innych wydań oprawą graficzną, spójną z trylogią *Władcy Pierścieni*, która ukazała się tego samego roku nakładem wydawnictwa. Miała ona 20 cm wysokości i zawierała kilka dodatkowych stron od tłumacza, gdzie wyjaśniał swoje decyzje dotyczące tłumaczenia niektórych nazw, odnosząc się do poprzednich przekładów: Skibniewskiej i Bratiter.

Książka nie została wzbogacona o ilustracje, uwagę przyciąga jednak okładka projektu Cecylii Staniszewskiej oraz Ewy Łukasik, z ilustracją Jacka Kopalskiego. Rok później, w 2003 roku, takie samo wydanie ukazało się nakładem Świata Książki (ponownie wraz z trylogią); również w twardej oprawie, w tym samym formacie, z identyczną okładką. Jedyną zauważalną różnicą była zmiana napisu u dołu okładki z „Libros” na „Świat Książki”. Niemniej było to jedyne podejście tego wydawnictwa do twórczości Tolkiena.

Na rynku zagościło także wydanie, które powszechnie uznawane jest za jedyne wydanie krytyczne tego dzieła Tolkiena. *Hobbit z objaśnieniami* Douglasa A. Andersona ukazał się w Polsce dopiero dziesięć lat po premierze zagranicznej, w 2012 roku. Prawdopodobnie spowodowało to wyjście pierwszej części filmowej trylogii *Hobbity*, która właśnie w 2012 roku miała swoją kinową premierę. Wiele polskich wydawnictw postawiło wtedy, jak i w następnych kilku latach, na poszerzenie swojej oferty o książki związane z twórczością Tolkiena.

Autor objaśnienia, D.A. Anderson, jest znanym pisarzem i redaktorem, specjalizującym się zarówno w literaturze średniowiecznej, jak i analizie twórczości Tolkiena. Książce towarzyszą dwa dodatki: A, o wyprawie do Ereboru, w formie relacji Gandalfa z wyprawy, oraz dodatek B, o runach. Dalej znajdziemy również bogatą bibliografię, nie tylko dzieł Tolkiena, ale także spis tłumaczeń na inne języki oraz wybrane opracowania dotyczące *Hobbity*.

Polskie wydanie ukazało się z oryginalną okładką, na której znajdziemy ilustrację samego Tolkiena, projektem zajął się Michaeli Sullivan. Przekładu treści *Hobbity* dokonał Andrzej Polkowski. W oczach społeczności internetowej właśnie to tłumaczenie jest określane mianem najlepszego.

Hobbit z objaśnieniami został wydany w twardej oprawie, pozycja liczy około 450 stron i ma wielkość 24,5 cm. Wydaniu towarzyszy ponad 150 ilustracji, w tym rysunki samego autora powieści. Poza tekstem głównym każdy margines

zawiera teksty objaśniające powieść, najczęściej odnoszące się do tej samej strony, na której znajduje się czytelnik, zdarzają się jednak wyjątki, gdy pojawia się informacja o potrzebie przeczytania przypisu w innym miejscu książki.

Dziesięć lat później, w listopadzie 2022 roku, wydawnictwo postanowiło wznowić swoje wydanie, decydując się jednak na nieco mniejszy format, zamiast 18,5 na 24,5 cm wydano książkę w wymiarach 17 na 22,5 cm. W 2023 roku ponownie wydali swoją wersję *Hobbity*, dwukrotnie, raz decydując się na oprawę miękką ze skrzydełkami, a drugi raz jako wydanie kolekcjonerskie, z barwionymi brzegami.

Nie zabrakło w Polsce także oryginalnych inicjatyw, jak ta, którą w styczniu 2022 roku na profilu w serwisie Facebook rozpoczęło wydawnictwo Silesia Progress. Post dotyczył planu wydawniczego na nowy rok – jeszcze na 2022 zaplanowano premierę *Hobbity* w śląskim przekładzie. Tłumaczeniem zajął się Grzegorz Kulik, autor kilku już przekładów na śląski, a projekt okładki został stworzony przez Rafała Szymę na bazie akwareli Grzegorza Chudego. Jeszcze przed wydaniem można było posłuchać próbki tłumaczenia, gdyż autor przekładu został zaproszony w styczniu na obchody urodzin Tolkiena, „Toast za Profesora”, zorganizowane przez Sekcję Tolkienowską Śląskiego Klubu Fantastyki. Nagranie, na którym Kulik czyta początek powieści, zostało umieszczone na profilu tłumacza. Wydanie ukazało się ostatecznie na początku 2023 roku pod tytułem *Hobit, abo tam i nazód*.

Książki o *Hobbicie* wydane po premierze ekranizacji

Wraz z *Hobbitem z objaśnieniami* Bukowy Las postanowił wydać *Odkrywanie Hobbity J.R.R. Tolkiena* Coreya Olsena. Było to dla wydawnictwa o tyle proste, że skorzystali ze swojego tłumaczenia *Hobbity*, jako że książka Olsena jest analizą treści. Autor krok po kroku przemierza tekst Tolkiena, wyjaśniając liczne aluzje i wątki z powieści. Sam pisarz jest profesorem języka angielskiego w Washington Collage i założył ośrodek działający online, w którym zajmuje się studiami tolkienowskimi. Prowadzi Mythgard Academy, która jest częścią Uniwersytetu Signum. Oferuje w ramach jej działalności darmowe, weekendowe wykłady poświęcone użyciu nowych technologii w promowaniu literatury, m.in. przez kino i gry, np. dyskusje dotyczące gry *Lord of The Rings Online*. Oprócz tego na swojej stronie oferuje spotkania, podczas których tłumaczy *Silmarillion* rozdział po rozdziale, czy wykłady o *Hobbicie*.

Kolejne dwie analizowane pozycje, z 2012 roku oraz z 2014, są książkami analizującymi *Hobbity* w kontekście religii. Autorzy tłumaczą chrześcijańskie przesłanie książki. *Znaleźć Boga w Hobbicie* została napisana przez Jima Ware i wydana w Polsce przez Wydawnictwo św. Stanisława BM. Książkę przełożyła Dagmara Cecot, a ilustrację na okładkę przygotowała Anna Pregler. Warto zaznaczyć, że książka miała debiut sześć lat wcześniej, w Polsce pojawiła się jednak dopiero w 2012 roku, przy okazji filmowej premiery.

Druga pozycja odnosząca się do chrześcijańskich idei została napisana przez Josepha Pearce'a (wykładowcę i pisarza, znanego z biografii chrześcijańskich pisarzy, w tym Tolkiena). *Podróż Bilba. Chrześcijańskie przesłanie Hobbita* ukazała się w Polsce nakładem Wydawnictwa eSPe w 2014 roku. Książkę przełożyła Agnieszka Sznurek, a projektem okładki zajął się Paweł Kremer. Należy zauważyć, że użyto filmowego przedstawienia Bilba, na tle wodospadu Rivendell. Obydwie książki analizują treść pod kątem przesłania chrześcijańskiego – jako drogę ku łasce i duchowemu dojrzewaniu bohatera.

W 2012 roku ukazały się także trzy pozycje, które nawiązują do *Hobbita*, ale omawiają także inne sprawy: *Mądrości Shire: krótki poradnik jak żyć długo i szczęśliwie*, *Hobbici: bohaterowie J.R.R. Tolkiena* oraz *Świat Tolkiena* (przewodnik nieautoryzowany).

Pierwsza z książek, autorstwa Noble Smith, dotyczy trybu życia, jakie prowadzili niziołkowie. Możemy w niej znaleźć liczne odniesienia do Bilba i jego przygód. Ukazała się ona nakładem wydawnictwa SQN, w tłumaczeniu Bartosza Czartoryskiego. Ciekawą i przyciągającą wzrok okładkę zaprojektował Rafał Tyński, zdecydowanie odróżnia się ona od amerykańskiego oryginału. Poradnik wydano w nieco mniejszym formacie, na żółtym papierze, w twardej oprawie. Lynette Porter, publikując *Hobbici: bohaterowie J.R.R. Tolkiena*, stworzyła dzieło o licznych wcieleniach hobbitów, w tym Bilba. *Światy Tolkiena*, całkowicie nieautoryzowana i nieoficjalna książka dotycząca twórczości Tolkiena, poświęca pierwszy rozdział na graficzne przedstawienie Bilba. Autorem tekstu jest Gareth Hanrahan, a ilustratorem Peter Mckinsty. W Polsce książkę wydała Firma Księgarska Olesiejuk, z tłumaczeniem Moniki Wiśniewskiej-Wyrwas.

Wraz z nastaniem ery ekranizacji *Hobbita* na rynku pojawiło się także sporo książek, które z powieścią Tolkiena łączył tylko tytuł, a które skupiały się ściśle na przedstawieniu historii przez Petera Jacksona. Prawa do wszystkich tych dzieł wykupiło wydawnictwo Amber, wprowadzając na rynek książki opublikowane za granicą. Niestety, wraz ze słabnącym zainteresowaniem historią nie zdecydowano się na dokończenie poszczególnych serii w polskim wydaniu.

Powstały cztery typy publikacji: oficjalne przewodniki po filmie, przewodniki po postaciach i miejscach, kroniki filmowe, dotyczące procesu tworzenia ekranizacji, oraz „gry i zabawy”. Pierwsza na rynku pojawiła się książka Jude Fisher *Hobbit: Niezwykła Podróż. Filmowe postacie i miejsca*. Rok później ukazała się druga część, *Hobbit: Pustkowie Smauga*. W latach 2001–2003 podobną serię przewodników po postaciach polski czytelnik otrzymał w pełnym zestawie trzech tomów albumów, niestety dziesięć lat później Amber nie zdecydowało się na wydanie *The Hobbit: The Battle of the Five Armies – Visual Companion*. Przekładem obydwu polskich tomów zajęła się Maja Kittel, a okładka została przejęta z zagranicznego wydania.

Podobną pozycją, dla najmłodszych czytelników, jest *Hobbit. Niezwykła podróż. Gry i zabawy* oraz druga część, *Pustkowie Smauga*. W tym przypadku także nie ukazała się trzecia część. Książki zawierają kolorowanki, gry, łamigłówki i zagadki, skierowane do dzieci, w celu zachęcenia ich do przeczytania i obejrzenia *Hobbita*.

Dla dojrzałego czytelnika powstał przewodnik po filmie, napisany i opracowany przez Briana Sibleya, znanego z tworzenia dzieł ukazujących proces tworzenia ekranizacji. Autor skupia się na doborze aktorów, tworzeniu kostiumów czy powstawaniu plenerowych planów zdjęciowych. Przewodnik po pierwszej części filmu ukazał się w 2012 roku w przekładzie Aleksandry Jagiełłowicz, a drugi tom rok później, w tłumaczeniu Przemysława Białka i Małgorzaty Ufland.

Ostatnim rodzajem publikacji, na jaki Amber wykupiło licencję, jest kronika z tworzenia filmu. To najbardziej zaawansowany w doborze informacji z planu album. Obydwe części, *Hobbit. Niezwykła podróż. Kronika 1. Sztuka tworzenia filmu* oraz *Kronika 2. Sztuka tworzenia postaci* ukazały się w dużym formacie, 25 na 32 cm, każda po około 200 stron. Autor, Daniel Falconer, starszy projektant Weta Workshop, nie tylko ukazuje niepublikowane dotąd zdjęcia i projekty, ale także dokładnie przygląda się pracy poszczególnych działów studia Weta, które pracowało nad ekranizacją. Każda część filmu otrzymała dwie części kroniki, na rynku polskim pojawiły się jednak tylko wyżej wymienione tytuły. Kolejne cztery nigdy nie zostały przetłumaczone na język polski. Tym samym ponownie pominięto polskiego odbiorcę, który chciałby śledzić dalszy proces powstawania filmu.

Hobbit przenikający do kultury popularnej

Wydanie książki Tolkiena zaowocowało wieloma inicjatywami, związanymi wprawdzie z powieścią, ale wychodzącymi poza obszar literacki. Świadczy to, jak się wydaje, o pewnych cechach dzieła, które umożliwiają mu łatwe przeniknięcie do kultury popularnej. Poniżej przytoczono kilka przykładów takiego szerokiego oddziaływania *Hobbita* w Polsce.

W 1990 roku w Toruniu aktor Teatru im. Wilama Horzycy, Piotr Chudziński, postanowił założyć księgarnię w miejscu kasy teatru. Już w sierpniu przeniósł się ze swoim sklepem na deptak Starówki. Nazwa, którą wybrał dla swojej działalności, to właśnie Księgarnia Hobbit. Żona Piotra Chudzińskiego zapytana, skąd taki pomysł na księgarnię, odpowiedziała: „mąż był pod wrażeniem całej twórczości Tolkiena, równocześnie miał wyjątkowo szeroką wiedzę na temat literatury w ogóle. Tworząc księgarnię w marcu 1990 roku, zakładał, że będzie to klasyczna, uniwersalna księgarnia z bardzo dobrymi książkami »do czytania«. Pierwszym lokalem była niewykorzystywana kasa biletowa w Teatrze im. Wilama Horzycy w Toruniu – małe pomieszczenie w magicznym miejscu. Do tego idealnie pasował charakter tolkienowskich hobbitów: małe, niepozorne, a dużo mogą. Czyli kameralna, niepozorna księgarenka, ale z ogromnym potencjałem”².

Z *Hobbita* korzystają oczywiście także biblioteki. W 2017 roku Biblioteka Śląska wraz ze Śląskim Klubem Fantastyki zorganizowała dwa konkursy dla uczniów klas IV–VI. Pierwszy z nich, literacki, polegał na napisaniu opowiadania pt. *Nowe przygody Bilba*, drugi natomiast był konkursem plastycznym

² Korespondencja własna, marzec 2023 r.

i wymagał zaprojektowania znaczka pocztowego dla poczty w Shire. Obydwa konkursy zostały zorganizowane w ramach całorocznego projektu biblioteki *Hobbit – opowieść o powieści*, w ramach którego odbywały się spotkania z ilustratorami, wydawcami czy bibliotekarzami. Organizowane były występy m.in. teatru, zajęcia z kaligrafii oraz warsztaty języka elfickiego. Podobny konkurs, z wiedzy na temat fabuły książki, prowadziła Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Raciborzu. W obydwu przypadkach celem było promowanie lektury i zachęta zarówno do czytania, jak i korzystania z bibliotek.

Hobbit może także służyć innym celom. W marcu 2022 roku ks. Mateusz Szerszeń rozpoczął na platformie YouTube rozważania wielkopostne, będące cyklem filmów zatytułowanych „Rekolekcje z Hobbitem”. Kilka pierwszych odcinków ściśle dotyczy pierwszej książki Tolkiena, jak i jego samego, kolejne odchodzą bardziej w stronę pierścienia władzy czy Gandalfa. Niemniej to właśnie na powiązaniach między podróżą Bilba a ewangelią oparł swoje filmy. Na swoim kanale, *Któż jak Bóg*, w kolejnym roku (2023) ponownie publikuje rekolekcje, tym razem poświęcone całej tematyce okołotolkienowskiej. Nie zabrakło jednak jednego odcinka na przemyślenia związane z rolą Smauga w powieści.

W roku 2000, w ramach realizacji postanowień dokumentu *Strategia rozwoju miasta i gminy Sianów* powstał pomysł stworzenia wioski inspirowanej twórczością Tolkiena, która miałaby uatrakcyjnić region. Trzy lata później powstało stowarzyszenie – Hobbiton, którego zadaniem było zbudowanie owej wioski. W Sierakowie Sławieńskim postawiono kilka domów i chatki, w tym taką, w której mieszkał Bilbo Baggins. Wioskę Hobbitów można było odwiedzić w celu skorzystania z warsztatów, obejrzenia terenu z wieży elfów lub uczestniczenia w Jarmarku Hobbitów. Dostępne były gry, zabawy terenowe czy pokazy sztuki kowalskiej. Była to jedna z pierwszych tego typu wiosek tematycznych w Polsce (Pijet-Migoń i Migoń, 2014, s. 130). Obecnie nie funkcjonuje już pod tą nazwą. W 2021 roku została przekształcona na Dolinę Fantazji, nadal jednak oferuje gry i warsztaty. Wyprawa do Doliny Pięciu Krain to oferta rowerowej gry terenowej skierowanej przede wszystkim do klas VII–VIII, które w swoim kanonie lektur mają *Hobbita*.

W 2017 roku Paweł Sokół, mieszkaniec Pomorza, postanowił zrealizować swoje długoletnie marzenie – budowę domków hobbitów. Kupił działkę na Kaszubach, pełną pagórków i lasów, z małym stawem. Jego zamysłem było stworzenie miejsca, które przywodzi na myśl tolkienowskie Shire – sielankowe miasteczko, z dala od tłoku i cywilizacji, idealne do wypoczynku. W planach było pięć nerek inspirowanych tymi z Hobbitonu, oczywiście w rozmiarach dla ludzi, oraz cztery elfie domki umieszczone na drzewach (Michalska, 2017). Niestety z powodu braku funduszy nie doszło do realizacji projektu. Wygląda na to, że na razie Paweł Sokół się poddał, nie zmienia to faktu, że być może w przyszłości ktoś inny, lub on sam, spróbuje ponownie. Szczególnie że w Nowej Zelandii, miejscu kręcenia *Hobbity*, powstała niedawno podobna inicjatywa i cieszyła się dużym zainteresowaniem.

„Tolkienowskie Shire” powstało za to na jedną sobotę w Ryczywołowie (województwo wielkopolskie). Mieszkańcy, we współpracy ze Szkołą Podstawową

im. Powstańców Wielkopolskich oraz lokalnymi stowarzyszeniami zamienili teren przy szkole w miasteczko Hobbitów. Powstały makiety nerek, kilka osób przebrało się za postacie z książek. A wszystko po to, by okoliczni mieszkańcy mogli udać się na rodzinny spacer w klimatach tolkienowskich. Akcja była zastępstwem za Dzień Czytania Tolkiena, który nie mógł się odbyć rok wcześniej z powodu pandemii COVID-19.

W 2019 roku można było zobaczyć trwające prace nad spektaklem *Hobbit* (m.in. próba medialna udostępniona na kanale Polskiego Radia), opartym na dziele J.R.R. Tolkiena. Premierę zaplanowano na 11 maja 2019 roku. Na podstawie powieści Grzegorz Suski, reżyser, scenarzysta i choreograf, stworzył swoją wersję baśni, którą można było obejrzeć w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku. Rolę Bilba odegrał Marek Cichucki, w Gandalfa wcielił się Franciszek Utko, a w najważniejszego z krasnoludów, Thorina, Piotr Szekowski. Spektakl trwa 100 minut, a wystawiany był na Dużej Scenie teatru. Na premierze spektaklu obecni byli przedstawiciele Bractwa Śródziemia, które nadało Teatrowi Dramatycznemu tytuł Honorowego Członka Bractwa. Bractwo jest grupą rekonstrukcyjną, powstała w Stowarzyszeniu Miłośników Fantastyki, Kultury i Sportu Dalekiego Wschodu Akademii Fantastyki i Japońskich Sztuk Walki Jedi – Takeda, zajmującą się promowaniem m.in. działalności Tolkiena (głównie *Władcy Pierścieni*) od 2009 roku, z siedzibą w Bielsko-Białej.

Dla Grzegorza Suskiego stworzenie swojej adaptacji *Hobbity* było marzeniem, które udało się spełnić. Teatr w Białymstoku jako jedyny w Polsce i Europie uzyskał licencję od Middle-Earth Enterprises na takie przedsięwzięcie. W okresie pandemii, by ułatwić uczniom kontakt nie tylko z kulturą, ale i z jedną z lektur szkolnych, teatr oferował transmisje prosto ze sceny w godzinach lekcji, gdzie po przedstawieniu trwało jeszcze krótkie spotkanie z bohaterami powieści.

Spektakl został wystawiony ponownie na przełomie 2022 i 2023 roku w Teatrze Jaracza w Łodzi, oczywiście w reżyserii Suskiego. Główne role odegrali Mariusz Siudziński (Bilbo), Marek Nędza (Thorin) oraz Radosław Osypiuk (Gandalf). Sądząc po recenzjach, nie tylko udało się wiernie odtworzyć przygody hobbita, ale także pobudzić wyobraźnię zarówno starszych, jak i młodszych widzów.

W 2004 roku, przy okazji Tolk Folku w Bielawie (województwo dolnośląskie), festiwalu organizowanego dla fanów Tolkiena, w czasie którego odbywają się rekonstrukcje bitw, koncerty, prelekcje czy konkursy, powstał projekt, którego celem było stworzenie dzieł muzycznych inspirowanych dziełami Tolkiena – *Hobbitem* i *Władcą Pierścieni*. Tak powstał zespół muzyczny Drużyna Trzeźwych Hobbitów. W tym samym roku nagrano płytę, nawiązującą nazwą do innej książki ze świata Śródziemia, *Księga zaginionych pieśni* (tytuł u Tolkiena – *Księga zaginionych opowieści*), która została jednak zaprezentowana dopiero w 2008 roku, na wyżej wspomianej imprezie. W dorobku muzycznym zespołu możemy znaleźć takie utwory jak np. *Stopy Hobbitów*. Aranżacja muzyczna przywodzi na myśl klimaty Shire i pogodnego życia Hobbitów. Podobną tematycznie muzykę tworzy m.in. Barbara Karlik, grająca na harfie. Jedną ze swoich piosenek zatytułowała *Jak dobrze być hobbitem*.

Podsumowanie

Na podstawie danych z tabeli 1 możemy zauważyć, że w Polsce wydano *Hobbita* 65 razy, a podjęło się tego dziesięć wydawnictw: Iskry, Amber, Atlantis-Rubicon, Libros, Zielona Sowa, Świat Książki, Muza, Bukowy Las, Zysk i S-ka i Silesia Progress, z czego jedno tylko udostępniło książkę w formie audiobooka (Muza). Dwa razy zdecydowano się na wydanie wersji komiksowej, opracowanej przez Dixona i Deminga. Książkę przekładało czterech tłumaczy: Maria Skibniewska, Paulina Braiter, Grzegorz Kulik oraz Andrzej Polkowski. Dwa komiksy, powstałe na bazie książki, na język polski tłumaczyli kolejno: Maurycy Kulak (dla Zielonej Sowy) oraz Cezary Frać (dla wydawnictwa Amber). Projektowaniem okładek zajmowali się polscy graficy: Jan Młodożeniec (w tym przypadku także ilustracje wewnątrz powieści), Maciej Buszewicz, Dariusz Miroński, Maciej Sadowski i Andrzej Barecki, albo używano projektów zagranicznych: Alana Lee, Davida Wenzela i Michaela Sullivana, czy okładek filmowych, z kadrami z ekranizacji. Jedyne powstały audiobook czyta Marian Czarkowski.

Przedmiotem niniejszego artykułu była analiza recepcji wydawniczej *Hobbita* J.R.R. Tolkiena w Polsce. Celem pracy było przedstawienie sposobu, w jaki publikacja ta wpłynęła na polskie społeczeństwo oraz jak polski rynek „napełniał się” kolejnymi wydaniami książki sprzed kilkudziesięciu lat. Wynik przeprowadzonej analizy pokazuje, że *Hobbit* jest jedną z najważniejszych i najbardziej popularnych książek fantasy w Polsce, ciągle aktualną i chętnie czytaną przez społeczeństwo, co sugerują liczne wznowienia, w samym tylko 2023 roku trzy. Jednocześnie wydawcy wychodzą naprzeciw oczekiwaniom czytelników, tworząc różne edycje, by zadowolić każdą grupę docelową – wydają komiksy, audiobooki, ebooki czy publikują nowe przekłady.

Warto zauważyć, że czytelnik, który dokładnie zagłębi się w lekturę, może nie tylko zainteresować się innymi dziełami autora, ale także chcieć dowiedzieć się, skąd czerpał on inspiracje. Powoduje to wzrost zainteresowania literaturą fantasy, kinematografią czy turystyką (popularnym kierunkiem stała się oczywiście Nowa Zelandia, kraina idealnie oddająca w ekranizacjach wioskę Shire). Nastąpił też rozwój miejsc zainspirowanych książką oraz odbywających się tam imprez (wioski Hobbitów, wyprawy do Samotnej Góry). Dzieło Tolkiena miało wpływ także na sztukę: muzykę czy malarstwo (akwarele autora ilustracji do okładki śląskiego wydania). Tworzone są również słowniki i kursy nauki języków sztucznych, które w *Hobbicie* nie pojawiają się zbyt często, ale rozwinięte zostały w kolejnych książkach autora. Czytelnika na początku przygód Bilba przywitają runy, które spowodowały wzrost zainteresowania kulturą zarówno nordycką, jak i germańską.

Podsumowując, analiza recepcji wydawniczej *Hobbita* w Polsce jest interesującym przykładem przenikania dzieła literackiego do kultury popularnej. Książka Tolkiena spopularyzowała bez wątpienia gatunek fantasy, utrwalając jego czołowe miejsce w kulturze popularnej XX i XXI wieku.

Bibliografia

- Baumann, Ekaterina (2021). *Hobbit w krainie komunistów: przejawy kultury tolkienowskiej w ZSRR*. W: Frank, Joanna (red.). *Kultura, historia i sztuka: wybrane zagadnienia*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, 99–114.
- Gorządek, Ewa (2016). *Jan Młodożeniec*, [online]. Culture.pl. Dostęp: <https://culture.pl/pl/tworca/jan-mlodozeniec> [20.11.2022].
- Michalska, Agnieszka (2017). *Na Kaszubach powstanie tolkienowskie Shire?*, [online]. OstatniaTawerna.pl. Dostęp: <https://ostatniatawerna.pl/shire-powstanie-na-kaszubach/> [20.02.2023].
- Oseka, Michał (1980). Kiedy grafik tłumaczy pisarza. *Literatura na Świecie*, 12, 329–331.
- Pijet-Migoń, Edyta i Migoń, Piotr (2014). Turystyka w kreatywnej wsi – studium przypadku wsi Dobków na Pogórzu Kaczawskim. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 46, 129–139.
- Przegląd nowości wydawniczych (1960). *Nowe Książki. Przegląd literacki i naukowy*, 20, 1274.
- Rogoż, Michał i Studnicka, Emanuela (2020). Polskojęzyczna przestrzeń internetowa wokół powieści *Hobbit*, czyli tam i z powrotem Johna Ronalda Reuela Tolkiena. *AUPC Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 18, 165–182.
- Scull, Christina i Hammond, Wayne (2012). *Hobbit w malarstwie i grafice J.R.R. Tolkiena*. Tłum. Ryszard Derdziński. Warszawa: Wydawnictwo Amber.
- Scull, Christina i Hammond, Wayne (2017). *The J.R.R. Tolkien Companion and Guide. Reader's Guide*. Londyn: HarperCollins.
- Skalska-Zlat, Marta i Żbikowska-Migoń, Anna (red.) (2017). *Encyklopedia książki*, t. 1–2. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tolkien, J.R.R. (1960). *Hobbit, czyli Tam i z powrotem*. Tłum. Maria Skibniewska. Warszawa: Iskry.
- Tolkien, J.R.R. (2000). *Hobbit, czyli Tam i z powrotem*. Tłum. Paulina Braiter. Warszawa: Wydawnictwo Amber.
- Tolkien, J.R.R. (2002). *Hobbit, czyli Tam i z powrotem*. Tłum. Andrzej Polkowski. Warszawa: Wydawnictwo Libros.
- Tolkien, J.R.R. (2012). *Hobbit z objaśnieniami*. Oprac. D. Anderson. Tłum. Andrzej Polkowski. Wrocław: Bukowy Las.
- Tolkien, J.R.R. (2023). *Hobit abo tam i nazód*. Tłum. Grzegorz Kulik. Luboszyce: Silesia Progress.
- Wójcicka, Edyta (2020). Przestrzeń literacka jako nośnik wartości w perspektywie edukacyjnej na przykładzie powieści J.R.R. Tolkiena *Hobbit, czyli tam i z powrotem*. *Studia Edukacyjne*, 59, 285–310.
- Zasacka, Zofia (2020). Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017. *Rocznik Biblioteki Narodowej*, 51, 11–242.
- Zasacka, Zofia i Chymkowski, Roman (2022). *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Streszczenie

Artykuł analizuje recepcję wydawniczą książki *Hobbit* J.R.R. Tolkiena w Polsce od 1960 do 2023 roku. Koncentrując się na ilościowych aspektach wydań oraz wyróżniających się edycjach, przedstawia zestawienie 65 polskich wydań, omawiając szczegółowo te, które wyróżniają się na tle pozostałych. W pracy wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa oraz bibliograficzną. Zauważono wpływ *Hobbita* na kulturę popularną i że wciąż pozostaje on aktualnym i popularnym dziełem, o czym świadczą kolejne wznowienia powieści na rynku polskim.

**From Shire to Polish shelves. The literary phenomenon and cultural impact
of J.R.R. Tolkien's *The Hobbit***

S u m m a r y

This article analyses the publishing reception of J.R.R. Tolkien's *The Hobbit* in Poland from 1960 to 2023. Focusing on quantitative aspects of editions and distinctive editions, it presents a summary of 65 Polish editions, discussing in detail those that stand out from the rest. The paper employs a literary and bibliographic method of analysis and criticism. It notes the influence of *The Hobbit* on popular culture and that it still remains a relevant and popular work, as evidenced by successive reissues of the novel on the Polish market.